

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті розглядаються нові тенденції у зміні чисельності населення, його природному та міграційному прирості в межах Івано-Франківської області, що проявилися в останнє десятиріччя, відмінності цих процесів у різних адміністративних одиницях, типах населених пунктів, що у свою чергу позначається на трансформуванні системи розселення.

Ключові слова: демографічні процеси, коефіцієнт природного приросту, репродуктивна поведінка сімей, сальдо міграцій, рівень урбанізації, система розселення.

I. Вступ. Демографічні процеси в Івано-Франківській області, як і в цілому в Україні впродовж останніх п'ятнадцяти років зазнали певних трансформацій. Вони були пов'язані як з процесами становлення державності України, так і переходу економіки на ринкові принципи функціонування. Тому стаття передусім є спробою виявлення певних нових тенденцій, що намітились у демогеографії Івано-Франківської області.

Основою для аналізу демографічних процесів в Івано-Франківській області послужили статистичні про динаміку загальної чисельності населення області в цілому, за регіонами (адміністративними одиницями), абсолютні величини та коефіцієнти природного та механічного приростів. Для порівняння до уваги бралися також результати переписів населення радянського періоду, першого Всеукраїнського перепису.

II. Постановка завдання. Зміни політичного статусу України на початку 90-х років ХХ століття, перебудова економічної системи, що продовжується сьогодні, безумовно позначилися на демографічних процесах у межах області, вплинули на розвиток системи розселення. Метою даного дослідження є з'ясування механізму взаємозв'язків між цими процесами, виявлення певних нових тенденцій у зміні чисельності населення, природному та міграційному прирості, відмінно-

стей демографічних процесів у різних адміністративних одиницях, типах населених пунктів, що у свою чергу позначається на співвідношеннях міського і сільського населення в області.

III. Результати дослідження. Якщо взяти до уваги результати переписів населення, а також дані поточного обліку населення за останні роки, то отримуємо наступні статистичні величини, які відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Зміна чисельності населення в межах сучасної Івано-Франківської області

Роки	Кількість населення (тис. осіб)	Роки	Кількість населення (тис. осіб)
1940	1303,6	2000	1456,8
1959	1094,6	2001	1409,3
1970	1249,3	2002	1408,2
1979	1331,9	2003	1403,7
1989	1423,5	2004	1397,8
1996	1467,1	2005	1393,6
1999	1460,6	2006	1389,0

Аналізуючи дані таблиці, звернемо увагу на те, що з 1959 року до 1996 чисельність населення області невпинно зростала. Тобто найбільша чисельність мешканців тут була зафіксована станом на 1 січня 1996 року (1467,1 тис. осіб). Кількість жителів України максимальної величини досягла, як відомо, у 1993 році (52,244 млн. осіб). З 1996 року чисельність населення Івано-Франківської області також отримала тенденцію до скорочення.

Темпи зростання чисельності з початку 90-х років поступово сповільнювались, а з 1996 набрали від'ємних значень. Якщо розглянути ситуацію у розрізі адміністративних одиниць, то спочатку з кінця 80-х скорочення населення охопило подільські райони (Рогатинський, Галицький, Глумацький). Практично не скорочувалось впродовж усього періоду з 1990 року населення Івано-Франківської та Яремчанської міськрад.

За 2005 рік кількість мешканців області скоротилась на 4,6 тисяч осіб і на 1.01.2006 року становила 1388,95 тис. За підсумками цього року обсяг загального скорочення чи-

сельності населення області дещо менший у порівнянні з 2003 роком (тоді чисельність жителів області була скоротилася на 5,9 тис. осіб – найбільше за всі роки). Скорочення за підсумками 2005 року відбулась за рахунок сільського населення (– 5382), тоді як чисельність міських жителів області зросла (+ 713).

На зміну чисельності населення Івано-Франківської області за період української державності, передусім, впливав природний приріст, а також накладають свій відбиток міграційні процеси.

Спочатку проаналізуємо процеси природного руху населення. З кінця 50-х величина природного приросту має стійку тенденцію до зниження, яка зумовлена, передусім, зменшенням народжуваності. Остання за 1960 рік становила 24,7 на 1000 осіб, а за підсумками 2001 року досягла найменших значень – 9,8 на 1000 осіб населення. Коефіцієнт народжуваності у 2000-х роках поступово зростав і за 2004 рік вже склав 10,7 на 1000 осіб, а 2005 – 10,8 на 1000 осіб.

На рівень народжуваності негативно впливала нестабільність соціально-економічних умов, яка призвела до зміни репродуктивної поведінки сімей. В області поширилась тенденція одностатності. Якщо у 1991 році першу дитину народили 48,2% жінок, то у 2002 – 53,1%, другу – відповідно 36,0 і 34,3%. Найвища частка народжень припадає на матерів віком 20-24 роки. Жінки цієї групи народили 43,3% всіх народжених, 25–29 років – $\frac{1}{4}$.

Із середини 60-х почала зростати смертність, яка у 1964 році становила найменше – 7,5, а за 2005 рік найбільше – 13,5 на 1000 осіб (таблиця 2). У кінці 80-х різко збільшився показник смертності дітей віком до одного року. Впродовж останніх років він був найвищим в Україні й утримувався на рівні близько 20 померлих з кожних 1000 новонароджених. У кінці 90-х років він суттєво знижувався і у 2002 році становив 10,4 на 1000 народжених, але вже за 2005 рік він склав 12,9 на 1000 народжених.

Географія смертності населення має значні вімінності. В 10 районах її рівень перевищив середній по області. Найвищим у 2005 році він був у Рогатинському (19,8), Снятинському (15,3), Тлумацькому (15,3) і Галицькому (15,2) районах. Найнижчий – в Івано-Франківській (9,2) і Калузькій (9,8) міськрадах. Смертність населення в сільській місцевості була значно вищою, ніж у міських поселеннях (15,6 проти 10,7‰).

Значною проблемою на сьогодні залишається смертність населення у працездатному віці, яка негативно впливає на процес відтворення і формування трудових ресурсів. Із загальної кількості померлих у 2002 році 3710 осіб (20,7%) були у працездатному віці. Серед них питома вага чоловіків склала 32,6%, жінок – 8,0%, що пояснюється більш високою неприродною смертністю чоловіків.

Щодо природного приросту, то до середини 90-х років Івано-Франківська область залишилась серед трьох областей України, де ще був додатний природний приріст населення. З 1997 року тут також почалася депопуляція, тобто природний приріст населення став від'ємним (за 1997 рік більше померло ніж народилося на 450 осіб, тобто коефіцієнт приросту склав –0,3 на 1000 осіб). За підсумками 2003 року депопуляція була характерна для 12 районів із 14 (крім Верховинського та Богородчанського) і чотирьох міст обласного підпорядкування з п'яти (крім м. Яремчі). За результатами 2005 року більше народилося ніж померло уже у 4-х міськрадах (Івано-Франківській, Калузькій, Болехівській та Яремчанській і тільки одному районі – Верховинському (+ 75 осіб за рік).

Найбільшого розмаху депопуляція набрала у Рогатинському, Городенківському, Галицькому районах (величина природного приросту населення за 2005 рік становила відповідно – 13,5; – 7,9; – 7,1 на 1000 мешканців).

Є значні відмінності у природному прирості населення між міським і сільським населенням. Після чотирьох років з від'ємним природним приростом міського населення, за 2004 рік він знову став додатним. У сільській місцевості триває депопуляція.

Таблиця 2

Динаміка коефіцієнтів смертності в Івано-Франківській області (на 1000 жителів)

Роки	1991р.	1995р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.
Смертність	11,3	11,8	11,2	11,9	11,9	12,5	12,7	13,3	12,9	13,5

Природний приріст (скорочення) населення Івано-Франківської області (осіб)

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2004	2005
Все населення	1130	-608	-2760	-2670	-3811	-3979	-3039	-3820
Міські поселення	1475	686	-173	-271	-542	-587	173	64
Сільська місцевість	-345	-1294	-2587	-2399	-3269	-3392	-3212	-3884

Міграції у різні часи також суттєво впливали на зміну чисельності населення. Впродовж 50-х – 80-х років Івано-Франківська область мала незначне від'ємне сальдо міграцій, яке компенсувалося природним приростом населення. З кінця 80-х, у період деякої демократизації життя у колишньому СРСР, в області почав спостерігатися додатній механічний приріст населення. Так, у 1991 році в область прибуло 36182 особи, а вибуло 28915 осіб. Прибувають на початку 90-х років на терени Івано-Франківщини жителі, здебільшого, з інших областей України, а вибувають переважно за межі держави.

За підсумками 1994 року сальдо міграцій знову стало від'ємним. Таким воно залишалося впродовж останніх десяти років. Обсяги виїзду з 1994 по 2005 роки коливалися в інтервалі 16–20 тисяч, а виїзду 17–22 тисячі осіб. Так, за 2005 рік в область прибуло 16084 особи, а вибуло 16933 особи. Серед адміністративних одиниць найбільшу величину від'ємного сальдо міграцій за підсумками 2005 року мали Рогатинський та Рожнятівський райони.

Сальдо міграцій за 2005 рік для області в цілому склало – 849 осіб, що значно менше, ніж у 2004 році (– 1167 осіб). Коефіцієнт механічного приросту склав –0,6 на 1000 осіб.

За напрямками 42% від всієї величини від'ємного сальдо міграцій становить міжнародна міграція, а 58% – міжрегіональна. Внутріобласні міграції пов'язані і із переселенням із сілу міста, особливо в обласний центр, Калуш, Надвірну тощо.

У 70-80-ті роки механічний приріст міського населення значно перевищував природний, а зараз вони практично рівні. Найбільше виїжджали раніше сільські жителі з подільських районів області. Зараз ситуація між районами у цьому питанні вирівнялася.

Система розселення Івано-Франківської області сформована міськими населеними пунктами (15 містами, 24 селищами міського типу) та 765 селами.

У міських поселеннях проживало станом на початок 2006 року близько 585 тис. осіб. Серед міст тільки Івано-Франківськ належить до великих міст, Калуш і Коломия — до середніх, а решта дванадцять – малі міста. Велика кількість невеликих містечок, що існували ще у IX столітті на землях Передкарпаття, зникла або перетворилась у села. Тому питома вага міського населення залишалася низькою. Так, у кінці 50-х років XX століття вона становила 22%, а містами вважались тільки дванадцять населених пунктів. І зараз Івано-Франківщина належить в Україні до областей із найнижчою часткою міського населення (42,5%).

Характерною рисою формування системи розселення в області, поряд із низькими показниками урбанізації та урбанізованості, є значна концентрація міського населення у обласному центрі (219 тис. або 15,75% від усього населення або 37,1% від усього міського). Це зумовлено зосередженням тут найбільших промислових і соціальних об'єктів області.

У мережі міських поселень області значне місце займають селища міського типу. Вони за своїми функціями дуже близькі до малих міст – центрів аграрно-промислових комплексів, три з них є центрами адміністративних районів. У них менш напружений ритм життя, ніж у містах, але дещо вищий рівень життя, ніж у сільській місцевості. У селищах станом на початок 2006 року проживало 96,8 тис. осіб.

Тривале скорочення кількості міського населення міст та селищ в умовах загальної економічної кризи було спричинене як значним відтоком міських жителів на заробітки за межі своїх поселень (переважно за кордон), а також поверненням колишніх вихідців із сіл назад до своїх сільських жител (правда обсяги його незначні), зниженням показників природного приросту населення у міських поселеннях. Внаслідок негативних тенденцій у демографічній ситуації, які склалися в останньому десятиріччі, у міських поселеннях

області поступово знижувалась кількість населення, але частка його підвищувалась внаслідок менших темпів падіння чисельності міського, ніж сільського населення. Тільки за підсумками 2004 та 2005 років в області знову намітилась тенденція до зростання чисельності міського населення (табл. 3-4).

Таблиця 4
Механічний приріст (скорочення) населення
Івано-Франківської області

Роки	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Все населення	-3979	-4487	-3039	-3820
Міські	-618	-519	162	649
Сільська	-230	-831	-1329	-1498

Основними формами сільського розселення в Івано-Франківщині, як і в Україні в цілому є сільські поселення, до яких відносяться *села, хутори та присілки*. Основний «малюнок» сільських поселень сформувався на теренах області ще у XIV-XV століттях. У середині XV ст. у межах сучасної Івано-Франківщини нараховувалось близько 250 сіл. Поширеною в області формою розселення впродовж XVII-XX ст. були хутори, а в горах присілки. Вони виникали внаслідок сільськогосподарського освоєння лісостепових просторів та заліснених долин річок у горах, поступово розростаючись у села. Після Другої світової війни хутірську систему в області, як й у державі в цілому, почали знищувати. Сучасна мережа сільських поселень в області складається із різних за людністю та функціями населених пунктів. Серед них 56% мають менше 1000, а 12% – менше 200 мешканців. Найбільше малих сіл у Рогатинському районі. Однак, якщо середня

людність сільського населеного пункту в Україні становить 560 осіб, то в Івано-Франківській області – понад 1000 осіб (одна з найбільших серед областей держави).

Кількість сільського населення в області продовжує невпинно зменшуватись, передусім через складну демографічну ситуацією, яка спричинена зміщенням вікової структури населення у сторону старших вікових груп. За даними 2005 року чисельність жителів у селах скорочувалась майже у 1,5 рази швидше, ніж у містах.

IV. Висновки. Отже зараз на формування

системи розселення області впливає як природний так і механічний приріст населення. Саме від'ємне сальдо міграцій спричинилося до того, що чисельність населення в Івано-Франківській області в цілому почала скорочуватися ще з 1996 року, коли існувало ще незначне розширене відтворення населення. Поступово співвідношення між роллю сальдо міграцій і природного приросту у зміні чисельності жителів міських і сільських поселень Івано-Франківської області почало змінюватися. Так за підсумками 2005 року частка сальдо міграцій у зростанні чисельності міських жителів склала 81,0%, а у скороченні сільських жителів 27,8%.

In the article are considered new of the tendencies in change of a population, his natural and migration a gain within the limits of the Ivano-Frankovsk area, which were showed last decade, difference of these processes in different administrative units, types of the occupied items, which is in turn designated on transformation of system of moving.

Драгунова Т.А.

КОНЦЕПЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ І ШЛЯХИ ПОБУДОВИ

Розглядаються тенденції формування міграційних потоків населення України за період незалежності, фактори формування і види міграційної політики держави, пропонуються і обґрунтовуються основні принципові засади розробки міграційної політики держа-

ви щодо міграційного обміну населення на всіх рівнях.

Ключові слова: міграційна політика, фактори міграційної політики, продуктивна міграційна політика.